

CRONICA PLASTICĂ.

CARNET DE VACANȚĂ...

Nu mai umblasem, prin ținutul Neamțului, de vre-o treizeci de ani. Eram flăcău, pe-atunci, subțire ca o lăcustă, neostenit și impetuos ca torentul.

Multe nebunii am mai săvârșit în epoca aceea de dezmăț și hoinăreală — dar, *tocmai pentru asta*, multe lucruri frumoase am văzut, nenumărate din tainele Firii și ale oamenilor, am înțeles și pătruns.

Intrat adînc în sufletul Naturii, mi-am dat seamă că tot ce învățasem, până atunci, în școala primară și la liceu, nu însemna decît memorizare tîntă și pospai. De atîta botanică, nu mai vedeam nimic din majestatea bradului, iar fagul vînjos și comunicativ nu'mi șoptea, la ureche, nici o taină cu voievozi.

Eram sclavul miop al lupei.

Țîmpit de matematici, nu izbuteam să desleg problema simplă, pe care țăpul (analfabet de milioane de ani), o rezolva cu o grație ce mă făcea să scrîșnesc de invidie: Toate calculile mele, (cînd era vorba de sărit peste o gîrlă), se prăbușeau în apă — cu mine cu tot.

Primele noțiuni serioase de meteorologie a trebuit să le învăț dela orătării, lipitori și paianjeni...

Dar descoperirea cea mai de seamă, pe care am făcut-o în acele vi-jelioase explorări ale adolescenței, a fost aflarea *sufletului romînesc*.

Sufletul acesta, (pe care școala mi l'a ținut ascuns), l'am dibuit nu atît în vorba și cîntecul țaranului nostru, cît în felul lui de a se *împodobi*.

De a împodobi tot ce cade direct sub ochiul și sub pipăitul lui.

Am fost cu atît mai puternic impresionat de frumusețea expresivă a costumului, mobilierului și uneltei țaranului nostru, de prin acele locuri de munte, cu cît soseam dintr'un tîrg al Moldovei de jos, unde Romînul se îmbrăca jumătate bulgărește, jumătate evreește și unde mobilierul din odaie, ca și jugul, abandonat în glodul ogrăzii, nu purtau nici o urmă de artă. Erau sterpe și negrăitoare.

În schimb acolo sus, unde mai sălășuiesc încă urmașii străjilor lui Ștefan cel Sfînt, ce splendidă înfrățire între decorul înconjurător, portul omului și încrestăturile de pe fluier!

Îmi aduc și acum aminte, cu intensă voluptate, de prima găzduire în gospodăria unui creștin de pe Bistrița.

Am bătut la poarta omului în miez de noapte. Gospodina m'a ospătat. Apoi — cum eram tare trudit — m'au dus în „odaia mare” și m'au culcat, ca pe un plod de al lor. Am adormit, numai decit — piatră.

Cînd m'am trezit,—(nu se crăpase încă bine de ziuă)—candela ardea subțicoină, deasupra capului meu. Dintru'întăi nu'mi dădai seama unde mă aflu... Parc'aș fi fost în vis... Inșă pe măsură ce pătrundea în odaie albastrul liliachiu al zorilor, ochii mi se desbrobodiră și aducerile-aminte prinseră a se rîndi limpede :

Evadasem, în zori de zi, dela hotelul luxos din Dorna nemțească, — (unde mă exasperau curățenia și ordinea inexpresivă)—luînd-o razna prin inima codrilor... în căutarea „Toanelor” lui N. Gașe. Cum habar n'aveam de drumuri, de poteci și de pripoare,— am rătăcit. M'a apucat noaptea în desișul pădurii. De frica întunericului și a jivinelor, am răzbit înainte, doar voi da de-o casă de om. Cite am tras în noaptea aceia — și la morți oi spune. Intru'un tîrziu, aud șoaptă de apă și zăresc o luminiță. Bijbiînd prin beznă, ajung la căsuța unde mă găseam acum. Rupt, zgriat, flămînd ca un cîine și cu groaza morții încă în mine, am bătut la poartă. Numai decit am auzit glas lînăr, de femeie. S'a apropiat, purtînd în mînă un ciot de scorbura fosforescent. Lumina aceasta argintie și ireală i se reflectă sub bărbie, sub nări și sub orbite, în chip fascinant. (Numai în pinzele lui *Coreggio* am mai revăzut, deatunci, efectul acesta straniu și divin)... Mi-a uraț bun sosit, m'a luat de mînă — (fără să mă 'ntrebe, cine sînt, de unde viu și ce vreau)— și m'a dus la „Romînul” ei, în casă.

Nimerisem în casa unui umil pădurar de pe Domeniile Coroanei...
Dar ce om și ce casă !

La lumina plăpîndă a opaișului, silueta omului, a femeii lui și decorul interiorului, mi s'au înfășoșat frumoase peste fire. Pestă toți și toate domina, franc și odihnit, albul. Ieșit din groaza și întunericul pădurii, albul acesta m'a mîngiat pe suflet și m'a liniștit — ca o vorbă iubitoare de mamă. M'a impresionat, în deosebi, îmbrăcămintea acestor oameni. Dela opinca din picior a femeii și până la naframa de pe cap ; dela ițarli barbatului și până la pălăria lui cu borurile largi ca o streășină de schit, totul se înfrătea armonic cu ce văzusem eu până atunci în peisajul, așa de caracteristic romînesc, al aceluși ținut. Am avut atunci intuiția că îmbrăcămintea unui om trebuie să fie determinată de flora, fauna și clima în care s'a născut și viețuiește. Tot ce iese din această naturală și fatală angrenare — cade în artificial. Și meditam : un lapon azvîrlit în tropice ar lepăda pe de el camașa de focă și blana de urs alb — iar o duodie elegantă — silită să-și ducă viața pe virfuri de munte, ar detesta pantofii cu tocuri Louis XV și ar simți necesitatea să-i înlocuiască cu opințuțe, iar fusta la modă ar schimba-o cu fota țărancii. Aceste rudimentare și banale „meditații” ale mele, de acum treizeci și ceva de ani, m'au obsadat inșă multă vreme și m'au ajutat să rezolv una din problemele delicate ale meștesugului pictoricesc. Anume: să plasez personagiile tablourilor mele în cea mai adecuată ambianță.

.....
.....
Așa dar, nu mai umblasem prin ținutul Neamșului de vre-o trei zeci de ani. Cînd am revenit pe acolo, aveam acum cincizeci de ierni împlinite.

De pe urma războiului picioarele nu mă mai puteau sluji ca mai înainte— și nu-mi mai ardea de zbenguială prin codri și peste rîpi.

În primul sat, în care am poposit peste noapte, am tras la casa unui învățător, — (îmbrăcat nemțește și guler mare de cauciuc) — care, înainte de a-i păși peste pragul casei, mi-a luat, în mijlocul curții, un adevărat interogatoriu: cine sunt, cu ce „ocazie” vin în sat la el, cît o să stau, etc., etc...

Doamna — învățătoare și ea, — (sprincene smulse, coafură à la garçon, unghii carminate violent și îmbrăcată după jurnalul ultimei mode)—mă puse imediat la curent că între ei, soții, este o mare „divergență de opinii”. Dînsa e „gardistă” iar el, „țărănist”. Limbuți cum erau amîndoi, am aflat repede că preotul e „georgist”, primarul „liberal”, receptorul „manist”, notarul „iunianist”— și așa mai departe...

În „odaia mare” în care ne găseam — nimic din decorul românesc: o mobilă oare care, de o zdrobitoare banalitate. Nu lipsea, firește, lampa cu zurgălăi de cristal, atîrnată de plafon și „patheul” cu goarnă de trombon, așezat, peste „tișlafăr”, pe mesuța din mijloc.

Doamna a început apoi să împletească la un „pulovăr” în trei culori: roș, galben și albastru. Domnul mi-a citit știrile politice din „Dreptatea”, comentîndu-mi-le amănunțit.

Fiindcă îmi era tare somn, (slobozisem, între timp, vre-o cinci cascaturi pantagruelice), doamna s'a simțit obligată să mă distreze.

Și — (taman cînd îmi scăpăra prin gînd s'o rog să-mi spună care e odaia mea de culcare) — învățătoarea „gardistă” începu, pe o miorlăitoare arie de tangò :

Luna mi-a șoptit aseară
Că tu nu știi să iubești
Vorbele-ți de-amor
Șoapte care mor
Cu privirea ta le risipești.

.

Cînd — (însfîrșit) — a sosit și ora culcării, domnul învățător m'a învitat, pentru a doua zi, să vedem *hora*. (A doua zi era sărbătoare).

Mie mi-au plăcut întotdeauna jocurile țărănești. Nu atît pentru joc, muzică și „strigături”, ci pentru pitorescul costumelor.

Desbrăcîndu-mă să mă culc, — (într'o cameră asemănătoare cu orice cameră de hotel din strada Gării) — gîndeam fericit: — „Mîne o să mai respir și eu un pic”.

Și am adormit ca un miel.

.

Dureroasă mi-a fost desamăgirea !

Jocul moldovenesc nu se mai desfășura în „bătătura” cîrciumii, ca altă dată. Ci pe un „planșeu” — strîmt și ignobil — de scînduri putrede.

Dansurile — în majoritatea lor — constau din „tangouri”, „rumbe” și „foxtroturi”...

Costumele : o hilariantă combinație între cel românesc — (așa de grav și totuși, pitoresc)—și între tot ce se vinde în comerț ca produs internațional.

Cea mai mare parte din dănșuitori nu mai purtau, în picioare, opincuța sprintenă și comodă, ci: ori pantofi cu tocuri 'nalte (confecționați pen-

tru morții dela oraș, din... hirtie lăcuită), ori un fel de încălțăminte bizară (ceva între papucii de odae și galoși), improvizată din... guma roșilor (reformate) de automobil. Restul îmbrăcăminte: „un național” de operetă. Aveam sentimentul că asist — *în altă țară* — la un fel de reprezentație tendențioasă, în care s’ar ridiculiza obiceiurile și portul românesc.

La horă am făcut cunoștință și cu preotul satului. Deși stăturăm împreună la aceeași masă — n’a schimbat o vorbă cu învățătorul. Am aflat dela el că „din foarte serioase motive politice” nu dă bună-ziuă nici învățătorului, nici primarului, nici notarului — și reciproc.

Venisem în satul acesta de munte cu gândul hotărît de a fugi cât mai departe de atmosfera mahalagicească a târgului în care cloceam un an întreg. Imi făcusem, de-acasă, un plan de lucru serios. Intenționam anume să-mi adun studii în vederea unei compoziții mari, care mă obseda de mult — și care își avea obârșia sentimentului plastic în cele văzute, acum treizeci de ani, la casa pădurarului și a pădurărișii depe malul Bistriței.

De a treia zi, însă a trebuit să-mi fac bagajele și să plec. În alt sat, din același ținut? Hotărît: nu! Din convorbirile avute cu localnicii m’am lămurit că întreg acest ținut — (care altă dată era mîndria românismului) — este complectamente infectat de molima politică, de care m’am păzit toată viața, ca de ciumă.

.....

În trenul care mă ducea dela Piatra Neamț spre București, am făcut cunoștința unui bătrînel, îmbrăcat în straie de șiac castaniu, mînăstiresc, care m’a impresionat deosebit prin modestia, prin ținuta cuviincioasă și prin privirea lui bună și pătrunzătoare. Era chiar din județul pe care-l părăseam decepționat și mergea, ca și mine, spre capitală, cu o jalbă la „stăpînire”. Fusese „omul” de încredere al bătrînului „Vodă” Carol și, acum, pensionat de mulți ani, trăia din pensioară — și din amintiri.

I-am spus, cu sufletul întristat, tot ceia ce văzusem și auzisem prin locurile de unde veneam. M’a ascultat cuminte, dar cu o atenție în care, totuși, nu se citea nici o mirare.

— „Sînt lucruri pe care le cunosc de mult... Mă dor și pe mine cum te dor și pe d-ta — zise el, după ce isprăvii jălania. Pe mine chiar, dacă vrei să mă crezi, mă sîngeră la inimă. Eu merg acum pe optzeci de ani. Am copii bătrîni, nepoți și strănepoți. Pe timpul meu altfel se îmbrăcau oamenii depe aici, altfel grăiau, altfel jucau în horă și, mai cu seamă, altfel gîndeau. Politica a spurcat tot. A învrăjbit frații, a destrămat viața locală de familie, a smuls pe om și pe femeie dela gospodăria lor. Cînd eram eu copil, tot ce era îmbrăcăminte se confecționa în casa gospodaruului, din materiale prime produse numai pe cuprinsul gospodăriei lui. Pielea cojocelului era dela oaia crescută de el, tăbăcitul tot el îl lucra, înfloriturile depe cojoc și depe cămeși erau din firul de lînă sau matasă, răsucită de gospodină și colorat cu zeama plantelor din grădina ei. Pălăria de pîslă, căciula de oaie, sumanul, opincile, barizul, năframa, iia și fota, toate se lucrau în casă (altă dată și bărbații torceau și țeseau la război); iar cît privește motivele decorative, cu cari își împodobeau straiele, scoarțele, oalele și celelalte lucruri din interiorul lor, toate erau inspirate din natura care îl înconjura și stili-

zate potrivit unei milenare tradiții. Deaceia se păstra o armonie în costumul românesc, o armonie care reflecta hărnicia și sufletul gospodarului nostru. Incelul cu încetul, însă, politicienii au rupt pe țaran dela preocupările lui casnice, i-au îmbuibat capul cu „programe” și i-au injectat veninul vrăjmășiei în suflet. Vrăjmășie între frații de acelaș neam și de aceeași credință. Smulși din mediul lor patriarhal și pur, au fost purtați, ca turmele, prin centrele electorale, ca să asculte din gura „patrioților” făgăduieli nerușinate — și mirșăvii pe seama adversarilor. Pe nesimțite industria casnică a țaranului a fost părăsită și — (potrivit neiertătoarelor legi economice) — înlocuită cu surogatele „naționale” ale industriei orășănești. Astăzi țărancă își cumpără fota și testemeaua dela negustorașii evrei din Piatra, iar gospodarul își tocmește cojocelul, sumanul și nădragii la primul negustor din bariera țigului vecin. Furca și războiul au dispărut, aproape, din casa țaranului român. Politicienii dau vina pe evrei. Dar ei au scos pe țărani din rosturile lor?... De ce să ne furăm singuri căciula? Evreul nu poate pătrunde decît acolo unde găsește haos, dezorientare și destrămarea sufletească...”

După un oftat adînc, bătrînelul urmă :

— „În tinerețe începusem, la Paris, studii de arhitectură și artă decorativă. O nenorocire în familie m'a silit să le întrerup și să mă reîntorc la ogorul părintesc. De atunci, altele au fost cărările vieții mele. Deci mă pricep oleacă în problemele cari, pe d-ta, te interesează exclusiv. De vre-o jumătate de secol stau și observ multe din cite se desfășoară în jurul meu. Am fost martor la evenimente mari și am cunoscut foarte mulți oameni politici, cari au jucat roluri hotărtoare în viața Romîniei moderne. Trebuie să-ți fac o mărturisire crudă : Nici unul dintre ei nu avea relații sufletești cu Plastica, în genere — și (ceea ce este mult mai trist) nu vibrau la nuanțele specifice ale artei noastre naționale. Or fi fost și excepții — nu zic ba, dar eu nu le-am întîlnit în cale... Dacă vrei să-mi faci plăcerea — cit mai trăiesc — să vii odată pe la biroul meu, să-ți arăt o colecție interesantă, cu absolut toate piesele culese din casele oamenilor noștri politici. Am lucruri în natură și altele în fotografii: ouă „încondeiate” cu portretul în penișă a d-lui Ministru cutare; fote, brfuri și altițe cu motive bulgărești, pe care d-na senator X le îmbrăca întotdeauna la marile noastre serbări naționale; mobile stil național „Brumărescu” (adică trivial balcanice); *David* al lui Michel Angelo, reproduș, în ghips... bronzat; ignobile falșuri, iscălite cu numele celor mai mari meșteri ai paletei noastre; „*Cina cea de taină*” a lui Vinci, confecționată din... mărci poștale — și cite alte asemeni exemplare savuroase...”

Vorbele bătrînelului, rostite cu o liniște adîncă, mă tulburară sufletește.

Vroiam să-i răspund că prea sînt pesimiste gîndurile lui, că prea drămuiește pe omul politic numai după lipsa-l de sensibilitate față de Frumos,... că, în definitiv, cruzimea cu care judecă pe acești oameni strecoară în noi, cei cu o generație mai tineri, o nelcredere care nu e deloc binefăcătoare.

Cașicum mi-ar fi auzit gîndurile, bătrînelul urmă :

„...și cu cit te vei urca mai sus pe scara „naționalismului integral” cu atît vei afla o și mai desolantă lipsă de contact spiritual cu arta popoului nostru... Ai avut vre-odată curiozitatea să privești și să studiezi atent locuințele acestor toreadori ai naționalismului românesc? Sînt — mai toate — construcții de un cosmopolitism hilariant, cu absurde pretenții de stil românesc. Dacă — pe ici pe colo — nu și-ar fi agățat pe fațade, (chîpurile : drept

frumusețe ornamentală specific națională), o friză cu *zvastici* enorme, ori alte semne electorale naționaliste, te-ai crede dinaintea unui templu baptist, a unui birou de bancă internațională, a unei reședințe de mare rabin iudeu...”

Bătrinelul scoase din valiză un „thermo” și un păhăruț de metal. Turnă și-mi întinse să beau. Era un ceai rece cu un parfum delicios. Bău și el după mine, apoi suspină:

— *Arta* este oglinda cea mai pură în care se răsfrînge ireproșabil sufletul unei națiuni. Cine nu cunoaște—(prin intermediul *Artei*)—acest suflet, în cele mai nobile și mai subtile ale lui nuanțe, n’are ce căuta la conducere. Chiar dacă s’ar înfășura în „treicolor” sau ar umbla cu cămașa afară din pantaloni...”

.....

Cînd am ajuns în gara de Nord, (între timp eu așipisem), bătrinelul dispăruse din compartiment...

N. N. TONITZA.